

Mevlâna Düşüncesinde Kâmil İnsan Olmanın Karşılığı

Şenel Özoğul¹

Anahtar Kelimeler:

Özet

Konya,
Mevlâna,
İnsan-ı Kâmil,
Kemâliyet,
Nefs,
Nur,
Hakikat,
İnsan.

Bu makalede 'Varlığın hakikati için eylem halinde olan insan.' olarak ifade edilen insan-ı kâmil ve onun özellikleri, felsefi, kelami ve tasavvufi açıdan ele alınmıştır. İnsan-ı kâmil kavramı ahlaki ve manevi bir özelliği barındırır. Birçok İslam düşünürü bu konuda önemli fikirler ileri sürmüşlerdir. Bu düşünürlerden birisi 1219'da Konya'ya yerleşen, 1273'te Konya'da vefat eden ve günümüzde Konya'daki türbesi dünyanın dört bir yanından ziyaretçi akınına uğrayan Mevlâna'dır. Mevlâna'nın insan-ı kâmil kavramından ne anladığı, kâmil insan olma gayesi taşıyan bir kimsenin varlıkla ilişkisinin ne olduğu ve kâmil insan olmak için hangi özelliklere sahip olunması gerektiği sorularına bu makalede cevap aranmıştır. Mevlâna'nın insanın kâmil olma sürecinde edinmiş olduğu tecrübelerle dikkat çekmesi ilgi çekici ve ışık tutucu bir niteliğe sahiptir. Araştırmada Mevlâna'nın eserlerinde doğrudan insan-ı kâmil kavramının kullanımına rastlanmamıştır. Bunun yerine *kâmil sufi*, *kâmil şeyh*, *kâmil er*, *ticarete kâmil*, *hüner ve marifette kâmil*, *kâmil bir akal* gibi isim ve sıfat tamlamaları kullanıldığı görülmüştür. Bu tamlamalara bakıldığında bunların dünyasal bir durumu ifade ettiği aşikârdır. Mevlâna'nın insan-ı kâmil algısı ise, insanın kâmil olma gayesiyle seyr-i süluk içerisinde hayatını devam ettirerek Tanrı'nın varlığında yok olmasına dayanmaktadır. O, kendini kâmil gören birinin Tanrı'nın yolunda ilerleyemeyeceğini savunur. Mevlâna'ya göre insanın kemâliyetinin zirvesi olarak insan-ı kâmil, insanın varlık ile kurması gereken ilişkide örnek bir karakter olarak öne çıkar. Aynı zamanda insan-ı kâmil, yetkinleşme yolunda manevi bir süreci ifade eder. Mevlâna'nın kâmil insan olma hususunda ileri sürdüğü düşüncelerini konu edinen bu çalışmanın, ilgililere yeni ve farklı bir bakış açısı sunacağı düşünülmektedir.

The Equivalent of Becoming a Perfect Human in Mevlana's Thought

Keywords:

Abstract

Konya,
Mevlana,
İnsan-ı Kamil,
Perfection,
Nafs,
Light,
Truth,
Human.

This article examines the concept of the insan-i kamil (perfect human) being, described as "the human being who acts for the sake of the truth of existence" and its characteristics from philosophical, theological, and mystical perspectives. The concept of the insan-i kamil being embodies moral and spiritual qualities. Many Islamic thinkers have put forward important ideas on this subject. One of these thinkers is Mevlana, who settled in Konya in 1219, passed away in Konya in 1273, and whose tomb in Konya today attracts visitors from all over the world. This article seeks to answer questions about what Mevlana understood by the concept of the perfect human being, what the relationship of a person striving to become a perfect human being is with existence, and what characteristics are necessary to become a perfect human being. Mevlana's emphasis on the experiences gained during the process of becoming perfect is interesting and illuminating. The study did not find any direct use of the concept of insan-i kamil in Mevlana's works. Instead, phrases such as the perfect Sufi, the perfect sheikh, the perfect warrior, the perfect in trade, the perfect in skill and knowledge, and the perfect mind are used. Looking at these phrases, it is clear that they express a worldly state. Mevlana's perception of the insan-i kamil is based on the idea that a person continues their life on the path of spiritual journey (seyr-i suluk) with the goal of becoming perfect, ultimately dissolving into God's existence. He argues that someone who sees themselves as perfect cannot progress on God's path. According to Mevlana, the insan-i kamil, as the pinnacle of human perfection, stands out as an exemplary character in the relationship that humans must establish with existence. At the same time, the insan-i kamil being represents a spiritual process on the path to perfection. It is believed that this study, which addresses Mevlana's ideas on becoming a perfect human being, will offer a new and different perspective to those interested.

Atıf / Citation: Özoğul, Ş. (2025). Mevlâna Düşüncesinde Kâmil İnsan Olmanın Karşılığı. *Konya Araştırmaları Dergisi*, 2, 1-18. <https://doi.org/10.5281/zenodo.17297587>

¹ Doktora Öğrencisi / Ph.D. Student, Necmettin Erbakan Üniversitesi, Konya / Türkiye, ORCID: 0000-0002-8107-6327, senelozogul75@gmail.com.

Bu çalışma Creative Atıf-GayriTicari-Türetilemez 4.0 Uluslararası (CC BY-NC-ND 4.0) ile lisanslanmıştır. / This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial-NoDerivatives 4.0 International (CC BY-NC-ND 4.0).

Giriş

İslam düşünürlerince insan-ı kâmil kavramı, yetkinleşmede üst düzeye yaklaşan ve aynı zamanda örnek olarak gösterilen insan tipi olarak öne çıkarılır. İnsan-ı kâmil, yaratıcının ve hakikatin hizmetinde olan, yaratıcı için düşünüp eylemde bulunan özelliğe sahiptir. Bu bağlamda düşünenecek olursak olumlu ve olumsuz anlamda birçok kişilik tipolojisi vardır. Bunlar dünyevi, faydacı, maddecı kişilik yapıları olduğu gibi; manevi, ruhsal, özgürlükçü, idealist, sanatsal, adaletli düşünen ve eyleyen kişilik tipleri olarak da sıralanabilir. Nitekim Allah'ın ve hakikatin yolunda hareket eden ve Allah'a dayanan kişilik özelliği referansını maneviyat, özgürlük, sanat ve adalet gibi kavramlardan alır. Bu anlamda olumlu bir insan tipi olarak insan-ı kâmil öne çıkararak Mevlâna, onun kendini Tanrı'da yok etmeyi amaç edindiğini gösteren ifadeyi *Mesnevi*'de bir başlıkla şöyle dile getirmektedir: "Kâmil ve Tanrı'ya ulaşmış şeyhin davetiyle, okumakla fazilet kazanmış kişilerin sözleri arasındaki fark" (Rûmî, 2020, cilt 5, beyit 2484). Öyle anlaşılmaktadır ki Tanrı'ya ulaşmış ondan önce yok olmuş kimse ancak kâmil vasıfıyla nitelendirilip dile getirilebilir.

Konumuza başlamadan evvel bazı kavramlara kısaca değinmekte fayda vardır. Bu kavramlardan birisi *insan*dır. *İnsan* kelimesi Arapça olup *ins* kökünden türetilmiştir. *İns*, beşer ve insan topluluğu anlamına gelir. Kelimenin aslının *unutmak* manasındaki "n-s-y"den hareketle *insiyân* olduğu da düşünülmüştür (Kutluer, 2000). *Kâmil* kelimesi de *tam*, *eksiksiz*; *hakiki*, *gerçek*, *tamam*, *bütün*, *sona ermiş*, *bitmiş*, anlamlarına gelir. İnsan-ı kâmil kavramı, insan ve kâmil kelimelerinden meydana gelen ve Arapça "el İnsanu'l-Kâmilu" olarak telafuz edilen bir sıfat tamlamasıdır. İnsan-ı kâmilin sözlük anlamı, olgun ve kemâle ermiş insan demektir. Terim anlamı ise, Allah'ın tecellilerine mazhar olan insan demektir (Aydın, 2000). İnsan-ı kâmil kavramını İslam dünyasında ilk defa kullanan düşünürün İbnü'l Arabî olduğu iddia edilir ki ona göre insan-ı kâmil "olgun insan" anlamına gelir. İnsan-ı kâmil, ruhsal kemâliyetini geliştirmiş, nefsinin terbiye altına almış, Tanrı ile hakikat üzerinden ilişkiye girmiş kimsedir. İbnü'l-Arabî'ye göre insan, alem-i suğra ve alem-i kübra arasında mükemmel bir uyum içerisindedir. İnsan-ı kâmil bu uyumu en üst düzeyde anlayabilen kimse olup Tanrı'nın aleme yansıması sonucu ortaya çıkan hakikatleri en iyi anlamda anlayan şahsiyettir (Mutahhari, 1999).

İnsan, ilahi birtakım özelliklerin kendisinde tezahür ettiği bir varlıktır. Tasavvuf düşünce geleneğine göre Allah kendine ait bu vasıfları kendisinde görmek için insanın yaratılmasına niyet etmiştir. Ondandır ki insana kendinden bir *ruh* üflemiştir. Bundan dolayı da insan, yaratıcının yeryüzündeki halifesi olmuştur. *Mesnevi*'deki şu ifadeler bunu destekler niteliktedir:

Görünüşte o yıldızlar, bizim varlığımıza, sağlığımıza sebeptir ama hakikatte bizim batınımız, bizim içyüzümüz, gökyüzünün durmasına, varlığına sebeptir!

Hükemâ, insan küçük âlemdir derler, fakat Tanrı hakîmleri insan büyük âlemdir demişlerdir. Çünkü hükemânın bilgisi, insanın sûretine aittir, bu hakîmlerin bilgisiyse hakikâtte insanın hakikâtine ulaşmıştır.

Sûrette sen küçük bir âlemsin ama hakikatte en büyük âlem sensin (Rûmî, 2020, cilt 4, beyit 520-521).

Vettini suresindeki “İnsanı en güzel şekilde yarattık” âyetini oku. Ey dost, en değerli inci candır.

En güzel şekli olan insan şekli, arştan da üstündür, düşünceye de sığmaz.

Bu paha biçilmez şeyin değerini söylesem ben de yanarım, duyan da yanar (Rûmî, 2020, cilt 6, beyit 1007).

İslam düşünce tarihinde insan-ı kâmil, alemin akli bir ilkesi olarak kabul görür (Kartal, 2003). İnsan-ı kâmilin bu anlamları için ekseriyetle *Hakikat-i Muhammediye* deyimini kullanılır. Allah'ın tecellilerine işaret edilen insan olarak da Hz. Muhammed kabul edilir. Dolayısıyla O, insan-ı kâmil olarak görülür (İbnü'l Arabî, 2006). Mevlâna, kâmil insan kavramını doğrudan kullanmak yerine bazı kâmil yönleriyle ön plana çıkan insan tiplerinden bahseder:

Tur dağı, Mûsâ nurundan raksa geldi, *kâmil bir sûfi* oldu, noksandan kurtuldu (Rûmî, 2020, cilt 1, beyit 868).

Eğer senin gizli ve cüzi bir aklın varsa cihanda bir *kâmil akıl sahibini* ara! (Rûmî, 2020, cilt 1, beyit 2052).

İnsan-ı kâmil, Tanrı'yı en iyi anlayabilecek insan tipidir. Mevlâna insan-ı kâmil örneği üzerinden varlığın anlamını açıklamaya çalışır. İnsan-ı kâmil, Allah'ı bilme ve O'na hizmet etme uğrunda çabaların bütünü anlamına gelir. Nefsî ve dünyevi arzulardan kendini soyutlamak insan-ı kâmil gayesinde olan kişinin temel amacıdır. Kendi varlığını Tanrı'nın varlığının yanında yok saymak onun temel şiarıdır. Hayatta sahici seçenekleri tercih eden insan-ı kâmil, hakiki yaşam şeklinin peşinde olur. O, aynı zamanda varoluşsal bir çaba içerisine girerek kendini Allah'a en yakın noktada bulur. Zira İslam tasavvufunda insan-ı kâmil mükemmelliğin en üst seviyesidir. O, yaratılışın amacı ve Allah'ın kainattaki tek halifesidir. Aynı zamanda Allah'ın, alemin, rububiyetin ve ubudiyetin özelliklerini yansıttığından ötürü Allah ile alem arasında bir berzahdır (Bardakçı, 2008).

Kâmil insan yolunda olan, Tanrı nuruyla sözünü ve eylemlerini geliştirir. İnsanlık için rehber olup hakikatin dile getirilmesinde önderlik eder: “Nura ulaşmış şeyh, insana yol bildirir, sözünü nurla yoldaş eder” (Rûmî, 2020, cilt 5, beyit 2484). Bu beyitten de anlaşıldığı üzere Allah'ın ve hakikatin hizmetinde olmak kâmil insanın temel görevi olmaktadır.

Mevlâna düşüncesinde insan, Allah'ın yeryüzündeki halifesi olarak hakikatin tesis edilmesi uğrunda sorumlulukları olan ve bu sorumlulukları yerine getirme hususunda mükellef olan bir varlıktır. İnsan-ı kâmilin sorumlulukları gereği kendisine düşen görevlerin bilincinde olduğunu belirten Mevlâna, kâmil bir insan olma yolunda düşünsel ve eylemsel niteliklerin ne olduğu üzerine de fikirler ortaya atmıştır. Bu anlamda bir kimsenin kâmil insan olma yolunda katedeceği mesafe ne olmalıdır? İnsan yaratıcının ve hakikatin yolunda nasıl bir yaşam biçimine sahip olmalıdır? Her bir kişi kâmil insan olma hedefiyle hayatını ikame ettirebilir mi? Eğer ettirebiliyorsa bunu nasıl başarabilir? Kâmil olunabilir mi? Bu ve benzeri sorularla ilgili konuların Mevlâna düşüncesinde dile getirildiği göze çarpmaktadır.

Çalışmamızda insan-ı kâmilin yaratıcıyla olan ilişkisi, Mevlâna'nın insan-ı kâmil algısı, insan-ı kâmil olma çabasında olan bir kişide olması gereken özellikler üzerinde yoğunlaşmaktadır. Bu çalışmanın sonucunda bazı anlamsal tartışmalara konu olan ve Mevlâna'nın insan-ı kâmil kavramından kastettiği şeyin ne olduğu hususu aydınlatılmaya çalışılacaktır. İnsan-ı kâmilin Allah'la ilişkisi hangi boyutta ve ne şekilde olabileceği konusunda

düşünceler ortaya konmaktadır. Ayrıca insan-ı kâmil olma gayesindeki bir kişi için zaruri görünen özelliklerin ne olması gerektiği, bu niteliklere sahip olmak için hangi yollardan geçilmesi gerektiği hususu da aydınlatılmaya çalışılmaktadır.

1. İnsan-ı Kâmilin Yaratıcısıyla İlişkiseliliği

İnsan-ı kâmil, insanın ve varolanların varlığının ne olduğunu anlamaya yönelik çaba içerisinde. O, Allah'a hizmeti ve O'na dayanmayı temel prensip edinmiştir. İnsan-ı kâmil Tanrı'nın bütünlüğünde erimenin peşinde koşar. Onun kemâle ermesi Tanrı'nın izniyle ve yardımıyla gerçekleşir. İnsan-ı kâmil, varlığı sadece Tanrı olarak değerlendiren, varolanların hiçbir varlık değerinin olmadığını bilen ve aynı zamanda onların varlık değerinin Tanrı ile kazanılabileceğini düşünendir. Bu anlamda insan-ı kâmil, dünyayı Tanrı'ya varmak yolunda bir araç olarak görür. Onun için temel değerler önemli kabul edilir. Kendini tanımak ve bir anlama kavuşmak için çaba içerisinde olan insan-ı kâmil, içe dönük olan bu çabasının sonucu olarak dış dünyayı da koruma iç güdüsüne sahiptir. Bunun yanında o, anlamın tanrısal bir perspektiften bakılarak elde edilebileceğini savunur.

Diyebiliriz ki Allah'ın hizmetinde olmak, O'nunla bir ilişki içerisinde olmayı gerektirir. İnsanın yaratıcıya hizmet etmesi, inanç ve değerlerin yaşanmasına gerekçe oluşturur. Aynı zamanda insanın yaratıcıya hizmet etmesi, onun anlam bütünlüğüne ulaşmayı hedeflemesiyle yakın alakalıdır. İnsanın anlam arayışı, insanın evrendeki yeri, insanın sorumluluğu, insan-zaman ilişkisi, hakikat arayışı gibi alanlarla ilişkilidir. Varlığın hakikatini en iyi anlayabilecek olan tek varolan ise insandır. Bu açıdan bakıldığında insan ve varlık kavramı, felsefi bir soruşturmanın kapısını aralar ki bu husus hem dinler tarafından hem de felsefi ve düşünsel disiplinler tarafından farklı şekillerde ele alınmıştır.

İnsan-ı kâmil kavramı, İslam tasavvufunda önemli kabul edilen kavramlardandır. Zira tasavvuf daha çok içsel ve mistik bir süreci ifade eder. İnsan-ı kâmil kavramı da bu mistik sürecin insani yönünü hatırlatır. Allah'a yakın olmayı amaçlayan insanda ifadesini bulan insan-ı kâmil, metafizik açıdan bir tavra işaret eder. Tekrara gerek yoktur ki insan-ı kâmil, manevi kemâliyeti yakalayan, ahlaki derecesi yüksek, hakikatin sırrına vakıf olmuş insan anlamına gelir. İnsan-ı kâmil bazı disiplinlerde örneğin tasavvufta *veli* ya da *evliya* olarak adlandırılır. *Evliya* Allah'a mutlak bir itaat gösteren ve O'na aşk ile bağlı olan kimseyi ifade eder. İçsel huzur ve sükunet, Allah'a yaklaşmak, nefsi engelleri yenmek, ibadet etmek ve salih amelle hareket etmek insan-ı kâmilin önemli özelliklerindedir. Mevlâna'ya göre insan bu dünyada, geldiği alemin özlemiyle yaşamını devam ettirir. Kendi varlığının ve anlamının peşinde koşan yalnızca insan-ı kâmidir. Bu anlamda Mevlâna, *Mesnevi*'de insan-ı kâmil *neye* benzeterek anlatmaya çalışır. Ney, kamışlığından kopartılmış ancak anlamını bulduğu kamışlık hâline derin özlemler besleyen bir hâl içerisinde. İnsan-ı kâmil, davranışlarında Kur'an ve sünneti rehber edinen kimsedir. Kendini bulma yolunda çaba sarfeden insan-ı kâmil hem Allah'ı sever hem de Allah'ın yarattığı şeyleri sever. Kavramı ilk kullanan düşünürlerden İbnü'l Arabî'ye göre, insan-ı kâmil Hakk'ın sırrını keşfeden kimsedir. O, hem yaratılışın ve hem de varlığın gayesi kabul edilir. İlahi irade onunla tezahür eder. İnsan-ı kâmil sayesinde Allah daha iyi bilinir (Düzen, 1991).

Tasavvufta insan-ı kâmil Hz. Muhammed (s.a.v)'dir. Allah'ın isim ve sıfatları Hz. Muhammed'de tezahür etmektedir. Bu anlamda tasavvuf ehli sufiler, insan-ı kâmil derecesi olan "Hakikat-ı Muhammediyye"ye ulaşmayı bir gaye edinir. Kişisel anlamda insan-ı kâmil olma hedefiyle ilim ve amel birliğini sağlamaya çalışır. Marifet ve hakikat içerisinde bir hayat tarzını kendine yol edinir (Yüce, 2005).

İbnü'l Arabi'ye göre insan-ı kâmil, önemli düzeyde anlam yüklenen bir kişilik tipidir. O, insan-ı kâmil ontolojik olarak ele alır. Ona göre yaratma fiiliyatı Hakikat-i Muhammediyye ile başlar. Bütün varolanlar da ondan sonra vücuda gelmiştir. Hakikat-i Muhammediyye'nin diğeri bir adı da insan-ı kâmidir. Tanrı, insan-ı kâmil yaratırken ona bilmediği tüm şeyleri öğretmiş ve onu yeryüzünde halife ilan etmiştir. Bunu tüm yarattıklarına haber vermiş ve ona secde etmesini istemiştir. Ancak bir tek İblis bu çağrıya doğru cevap vermemiştir (İbnü'l Arabi, 2006). İnsan-ı kâmil şeriat, marifet, tarikat ve hakikat alanında kemâle ermiş kimsedir. O, iyiliği emreden ve kötülüğü nehyeden insandır. O, iyiliklerde örnek olandır (Akot, 2013). İslam mütefekkirî Muhammed İkbâl'e göre ise insan-ı kâmil, diğeri insanlardan farklı özelliklere sahip olan, yeniliğe-değişime-gelmeye açık olan ve liderlik özelliği olan kimse demektir (Jamilah, 1995). *Mesnevi'*de de bu husus ayrıca şöyle dile getirilir:

Hazreti Ahmet eğer o ulu ve yüce kanadını açarsa Cebrail, ebedi olarak kendisinden geçip gider (Rûmî, 2020, cilt 4, beyit 3800).

Tekrar vurgulamak gerekirse Hz. Muhammed'e maddi ve manevi olan her şeyi, Hakk'ın tecellisini ve kemâlini kendisinde taşıdığından ötürü *Nur-i Muhammedi*, Allah'ın vekili olması dolayısıyla *Naib-i Hak*, Hakk'ın mazharı ve tecelligâhı olması sebebiyle *Mir'at-ı Hak* gibi adlar verilmiştir. Kâmil olmanın bütün güzel özellikleri onda mevcuttur (Kaya, 2021). İnsan-ı kâmilin tezahürü olan Hakikat-i Muhammediyye veya Nur-i Muhammed'i deyimi Vahdet-i Vücut düşüncesi ile yakın alakalı olup Hz. Muhammed'in şahsiyetinde simgeleştirilir (Demirci, 1983). Mevlâna Hakikat-i Muhammediyye gerçeğini *Mesnevi'*de şöyle dile getirir:

İki âlemde de Ahmed'in güzelliği gibi güzellik mi var? Tanrı nuru, ona yardım etmede (Rûmî, 2020, cilt 6, beyit 676).

Akıl; Cebrail gibi "Ey Ahmed, bir adım daha atarsam yanarım! (Rûmî, 2020, cilt 1, beyit 1066).

Ahmed'in adı böyle yardım ederse acaba nuru nasıl korur? (Rûmî, 2020, cilt 1, beyit 737).

Ahmed'in adı, bütün Peygamberlerin adıdır. Yüz, elimizde olunca doksan da bizde demektir (Rûmî, 2020, cilt 1, beyit 1106).

Aşk, denizi bir çömlek gibi kaynatır. Aşk, dağı kum gibi ezer, eritir.

Aşk, gökyüzünü çatlatır, yüzlerce yarık açar. Aşk, sebepsiz yeryüzünü titretir.

Pak, aşk, Muhammed'le eştî. Tanrı aşk yüzünde ona "Sen olmasaydın..." dedi.

Hasılı o, aşktan tekti. Onun için Tanrı, onu peygamberler içinden seçti.

Sen, pak aşka mensup olmasaydın, sende aşk olmasaydı dedi, hiç gökleri var eder miydim? (Rûmî, 2020, cilt 5, beyit 2735-2739).

Mevlâna düşüncesinde, insan-ı kâmil için *nur* benzetmesi sık sık kullanılır. Nur, Tanrı'nın tecellisi olarak yorumlanır. Buna göre:

Tanrı'ya kul olan, Tanrı gölgesidir. O bu âlemden ölmüş, Tanrı ile dirilmiştir.

Fırsatı kaçırmadan ve şüphe etmeksizin onun eteğine sarıl ki âhir zamanın sonundaki fitnelerden kurtulasın.

Tanrı gölgeyi nasıl uzattı (âyeti) evliyanın nakşidir. Çünkü velî, Tanrı güneşi nurunun

delilidir (Rûmî, 2020, cilt 1, beyit 423-425).

Kâmil insan, Allah'a yakınlaşma hususunda kendine bir görev yükler. Allah'a karşı derin bir aşk ve muhabbet içerisinde olur. Allah'ın varlığını ve kudretini en derinden hisseder. Ahlaki yönden diğer insanlara nazaran daha üst seviyededir. Merhamet ve adalet duyguları yüksektir. İbadetlerinde istekli olup nefsi duygularını kontrol altına alır. Bu anlamda insana büyük bir önem etfeden Mevlâna, insanı aleme benzetir. O insanı her şeyden farklı ve üstün görür. Ona göre insan, ilahi isimlerin kendisinde karşılık bulma ihtimali olan tek varlıktır. İnsan, aynı zamanda Allah'ın yeryüzündeki halifesi ve temsilcisidir. Bu açıdan konuyu biraz açacak olursak Mevlâna, varlığı (nefsî ve farkında olan insan olarak) üçe ayırır. *Melek, hayvan ve insan* olarak yaptığı bu tasnifte insanı, melek ve hayvan özelliklerini taşıyan varlık olarak değerlendirir. İnsanı kâmil *melekî* yönü daha ağır basan kişilik tipidir. İnsan aynı zamanda bir beşerdir. Mütefekkir bunu *Mesnevi'*de şöyle dile getirir:

Bir bölüğü, tamamı ile akıldan, bilgiden ve cömertlikten ibaret... bunlar meleklerdir, secdeden başka bir iş bilmezler!

Yaradılışlarında hırs ve heva yoktur... mutlak nurdur onlar, Tanrı aşkıyla dirilmişlerdir.

Bir bölüğü ise bilgisizdir... hayvan gibi ot otlamakla semirirler.

Onlar, ahırdan, ottan başka bir şey görmezler... kötülükten de gafilirdiler, yücelikten, iyilikten de!

Üçüncü bölükse Ademoğullarıdır, insanlardır. Bunları yarı yaratılışları bakımından meleklerdir, yarı yaratılışları bakımından eşek! (Rûmî, 2020, cilt 4, beyit 1498-1502).

Böylece varlığı üç kategoride sınıflandıran Mevlâna, bir kısım insanın veli ve peygamber aklına özenerek melek gibi *hissiyatın peşine düşenlerden* oluştuğunu; bir kısım insanın *arzu ve isteklerinin esiri olduğunu*; diğer bir kısım insanın da melek ve hayvan arasında bir konumda bulunduğunu, bunların *arzularında vasat olan ve maneviyatı baş tacı yapan* müminler olduğunu belirtir. İnsanı kâmil, mânâ gücü yüksek olan ve insanlarla Allah arasındaki ilişkinin doğru mecrada yürütülmesinde insana rehberlik edendir. Mevlâna bu durumu *Mesnevi'*de şöyle dile getirir:

Şu halde her devirde peygamber yerine bir veli vardır, bu sınama kıyamete kadar daimidir.

Kimde iyi huy varsa kurtulmuştur; kimin kalbi sırçadansa sınımıştır.

İşte diri ve faal imam, o velidir; ister Ömer soyundan olsun, ister Ali soyundan!

Ey yol arayan, Mehdi de O'dur, Hadi de O. Hem gizlidir, hem senin karşında oturmakta.

O, nura benzer; akıl onun Cebraîl'idir. Ondan aşağı olan veli de onun kandilidir (Rûmî, 2020, cilt 2, beyit 815-819).

Vahdet-i Vücut düşüncesine baktığımızda varlığa geliş birtakım mertebelerden oluşur. Varlığa gelmenin bu süreci beş küllî mertebe ile ortaya konur ki buna da *hazarât-ı hams* adı verilir. Buna göre birinci mertebe *Lahut alemi*, ikinci mertebe *Ceberut alemi*, üçüncü mertebe *Meleket alemi*, dördüncü mertebe *Nasut alemi*, beşinci mertebe ise insanı kâmidir (Yılmaz,

2013). Bu her mertebe kendinden bir önceki mertebenin nurunu yansıtır.

Mevlâna, insan-ı kâmilin en önemli yönlerinden birinin *gönüle* verdiği değer olduğunu belirtir. O, gönülün insanı hakikate ulaştırmada temel bir görev gördüğünü söyler. İnsanın özü gönül yolundan geçer. Gönülün terbiye edilmesi insan-ı kâmilin temel şiarıdır. *Divan-ı Kebir*'de bu konuyla ilgili dile getirilen řu düşünceler dikkat çekicidir:

Bir zaman gönül mahallesine daldım; gönlün hâlinden bir iz aramaya koyuldum.

Bakayım, gönlümün hâlleri nedir dedim; çünkü bütün bir dünyâ, gördüm ki onun yüzünden feryâda düşmüş.

Her ovada, her şehirde hakimlerin sözlerinden bir destan aradım.

Hepsi de gönlün elinden feryâda geldi; řu sözden bir zanna-şüpheye düřtüm.

Aklımdan kalktım, gönüle doğru yola düştüm; fakat onun bulunmadığı hiçbir yer de görmedim.

Şu gönül, bilenle bilinen arasında tercümanlık edip durmada.

Gönül sahipleri bilir, gönül nedir? Her canı olmayan gönlün değerini ne bilsin.

Gönülü Tanrı kapısında bulabilirsin; filânda, feşmanda bulunmaz gönül.

Âlemde sınıklan onaran, her izi olanı, her izi bulunmayanı gereği gibi gören

Tanrı'dan başkasında bulamazsın gönülü (Rûmî, 1992).

Mevlâna'ya göre Hak Abdal'ı Nur gibidir. Ruh ve melekten üstündür. Bu üstünlüğünü Tanrı'ya olan yüksek bağıllığından alır.

Hak Abdâl'inin kuvveti de bil ki Hak'tandır; yemekten tabaktan değil.

Onların cisimlerini nurla da yoğurdular. Onlar bu yüzden ruhu da geçtiler, meleği de.

Sen de ulu Tanrı'nın sıfatlarıyla sıfatlandın. Halil'e olduğu gibi sana da ateş gül bahçesi haline geldi (Rûmî, 2020, cilt 3, beyit 7-9).

İnsan-ı kâmil, varlığından ferağat ederek *mutlak nur* olabilir. Maddeden tamamen arınan insan-ı kâmil, Tanrı'nın nuru ile dolar:

O varlık, Tanrı nuruyla dolu, hem de dudağına kadar. Ten kadehi kırılmış, mutlak nur kalmıştır (Rûmî, 2020, cilt 2, beyit 3410).

Şu halde yoksullar, Tanrı cömertliği aynalarıdır. Hak ile Hak olan ve varlıktan tamamı ile geçen hakikî yoksullarsa mutlak nur olmuşlardır (Rûmî, 2020, cilt 1, beyit 2750).

Mevlâna'ya göre insan-ı kâmilin nuru, doğu ve batıyı kuşatır. Gökler onun karşısında secdeye kapanır. Çünkü onun nuru Allah'ın nurundandır. Bu hususu Mesnevi'de şöyle dile getirmektedir:

Erlerin nuru doğuyu da tuttu batıyı da. Gökler bile hayrette kalıp secde ettiler.

Tanrı güneşi Hamel burcundan doğdu da bu güneş utancından perde arkasına girdi (Rûmî, 2020, cilt 6, beyit 2069-2070).

Mevlâna, gözün nurunun gönülün nurundan kaynaklandığını düşünür: "Gözünün nuru da gönül nurudur. Göz nuru, gönüllerin nurundan meydana gelir" (Rûmî, 2020, cilt 1, beyit 1126). Gönül nuru insani ruhtan doğar. Akıl nuru ise son derece muazzam bir aydınlığa sahiptir. Akıl nuru Allah'ın katına ulaşabilen bir niteliğe sahiptir. "O yine tamamıyla tertemiz

olarak aya dönüp gelir, akıl ve can nurunun Tanrı'ya dönüp ulaşması gibi" (Rûmî, 2020, cilt 4, beyit 1259). Akıl nuru ile marifetullah arasında ilişki kuran Mevlâna, marifetullahın ruhun besleyici gıdası olduğunu düşünür. Maddi sebepler asla ruhun gıdası olamaz. Maddiyattan uzak duran kimse hem ruhunu geliştirir hem de Allah'ın sevgisini kazanır. O bunu şöyle ifade eder:

Yemek dediğim akıldır, ekme ve kebab değil... oğul, cana gıda akıl nurudur.

İnsana nurdan başka bir yiyecek yoktur... o candan başka bir şeyle beslenip yetişmez insan.

Bu yiyecekleri yavaş yavaş azalt... çünkü bunlar, eşek gıdasıdır, hür adamın gıdası değil!

Bunları azalt da asıl gıdayı almaya kabiliyetin olsun, nur lokmalarını yiyessin!

Bu ekmeğin ekme oluşu, o nurun aksiyeleridir... bu canın can oluşu, o canın feyziyledir.

Bir kerecik nur yemeğini yedin mi ekmeğin başına da toprak saçarsın, tandırın başına da! (Rûmî, 2020, cilt 4, beyit 1954-1959).

2. Mevlâna'nın İnsan-ı Kâmil Algısı

Daha önce belirttiğimiz üzere Mevlâna, kâmil insan tabirini Tanrı'da yok olmuş, O'nun varlığında varlık bulmuş insan için kullanmaktadır. Kâmil insan vasfı kazanmak, Tanrı'nın varlığında yok olduktan sonra gerçek varlığa ulaşmak şeklinde gerçekleşebilir. Böyle bir durumda insan, insan olma özelliklerinin ötesinde ve üzerinde bir konuma erişir ki onu bu haliyle bir varolan olarak değerlendirmek mümkün olmayacaktır. Mevlâna bu konumdan evvel kendini kâmil olarak gören insanın Tanrı ile bağının gerçekliğinden şüphe etmek gerektiğini düşünür. Mütefekkir bu düşüncesini şöyle dile getirir: "Kendisini kâmil sanan, ululuk sahibi Tanrı'nın yolunda uçamaz" (Rûmî, 2020, cilt 1, beyit 3213) diyerek, insanın dünyasal hayatında dünyasal kalarak kâmil olma gibi bir mertebeye ulaşmasının mümkün olmayacağını ileri sürmektedir. Bu anlamda insan, ancak kâmil olma hedefiyle yaşam dünyasını en ideal şekilde planlayıp sürdürmesi mümkündür. Dolayısıyla Mevlâna'ya göre kendini kâmil bir insan olarak düşünmek doğru değildir: "Ey mağrur ve sapık! Canında kendini kâmil sanmaktan daha beter bir illet olamaz" (Rûmî, 2020, cilt 1, beyit 3214).

Mevlâna'nın eserlerinde görebildiğimiz kadarıyla, insan-ı kâmil tamlaması ve kavramından ziyade, kâmil kavramıyla beraber bir isim veya bir sıfat kullanımı tercih edilmektedir. Bu anlamda *kâmil sufi*, *kâmil şeyh*, *kâmil er*, *ticartte kâmil*, *hüner ve marifette kâmil*, *kâmil bir akıl* ve benzeri tamlamaları kullandığı göze çarpmaktadır. Bunlara örnek verecek olursak:

Tûr dağı, Mûsâ nurundan raksa geldi, kâmil bir sûfi oldu, noksandan kurtuldu (Rûmî, 2020, cilt 1, beyit 868).

Ticarette kâmil değilsen yalnız başına dükkân açma; yoğrulup kemale gelinceye dek birisinin hükmü altına gir! (Rûmî, 2020, cilt 2, beyit 3455).

Hüner ve marifette kim daha kâmilse mâna bakımından artta sureta ileridedir (Rûmî, 2020, cilt 3, beyit 1117).

Kamil bir akli, aklına arkadaş et de aklın, o kötü huydan vazgeçsin. Elini onun eline verdin mi iyicilerin elinden kurtulursun (Rûmî, 2020, cilt 5, beyit 738).

Kamil erin canından kopup gelen mucizeler, talibin canına, gönlüne hayat gibi tesir eder

(Rûmî, 2020, cilt 6, beyit 1308).

Yukardaki beyitlerde anladığımız kadarıyla Mevlâna, insanın dünyada dünyalık olarak kâmil bir insan olabilme hâlinde bahsetmemektedir. Kişinin kâmil olabilme hedefiyle seyr-i süluk içerisinde hareket ettiği ve varlığını Tanrı'da yok ettiği takdirde, insan-ı kâmil vasfını kazanabileceğini düşünmektedir: “Varlığını o varlığı meydana getirenin varlığında bakırı kimya içinde eritir, yok eder gibi eritir, yok eder gibi erit, yok et (de altın ol)” (Rûmî, 2020, cilt 1, beyit 3011).

Mevlâna'nın sık sık atıf yaptığı Kur'an-ı Kerim'de de doğrudan insan-ı kâmil kavramı kullanılmadığı görülmektedir. Ancak her ne kadar insan-ı kâmil kavramı dile getirilmese de bunun yerine geçebileceğini düşündüğümüz *kalp, fazilet, ihsan, takva, ihlas, Allah korkusu, kalbin titremesi* gibi ifadeler bulunmaktadır. Daha önce de belirttiğimiz üzere hakiki anlamda insan-ı kâmil kavramı Hz. Muhammed'de odaklanır. Bu makama ulaşanlar ise ancak Tanrı'nın varlığında yok olmak isteyen müminler, alimler ve velilerdir. Hz. Muhammed'den sonra gelen bütün müminler insan-ı kâmil olma potansiyeline sahiptirler. Bunun yolu ise nefsi kontrol altına almak, Allah'ın ve Peygamber'in yolundan gitmektir (Kaya, 2021). Kâmil bir insan olma yolunda olan insanın özelliklerine Mevlâna'nın da defaatle atıf yaptığı Kur'an'dan bir takım örnek vermek gerekirse şu ayetleri aktarabiliriz:

Oranın bakımına ehil olanlar ancak Allah'a karşı gelmekten sakınanlardır. Fakat onların çoğu bilmez (Kur'an, Enfal: 34).

Sizin dostunuz ancak Allah'tır, Resûlüdür ve Allah'ın emirlerine boyun eğerek namazı kılan, zekâtı veren mü'minlerdir (Kur'an, Maide: 55).

Mü'minler ancak o kimselerdir ki; Allah anıldığı zaman kalpleri ürperir. O'nun âyetleri kendilerine okunduğu zaman (bu) onların imanlarını artırır. Onlar sadece Rablerine tevekkül ederler (Kur'an, Enfal: 32).

Mevlâna'ya göre insan-ı kâmil gayesinde olan ilk yokluk alemindeki sözüne sadıktır. Düşünür, *suret* alemindeki insanın ilk *yokluk* alemindeki hâlinde bahseder: “Ta ezel bezminde varlıklar onun utangaçlığından arılık sıfatlarına büründü. Tanrı'dan başka yoktur tapacak” (Rûmî, 1992). Suret alemindekiler bu alemde varlığa gelmeden evvel Tanrı'nın bilgisinde var idiler. Mevlâna (2020, cilt 4, beyit 2614) bu alemde varolanların Tanrı'nın kendi varlığından cömertlik ile meydana getirildiğini belirtir: “Çünkü bu arık ve kararsız varlık, o ebedî Tanrı'nın zevalsiz varlığından var olmuştur.” Mevlâna'ya göre (2020, cilt 2, beyit 979) bu alem aynı zamanda imtihan âlemidir: “İlk âlem, imtihan âlemidir. İkinci âlem şunun bunun yaptıklarının mükâfat ve mücazâtını görme âlemidir.”

Mevlâna, insanın Allah'a kayıtsız şartsız teslim olduğu *elest* aleminden bahseder. Mütefekkir insanın *bezm-i elest* aleminde denilen alemdeki sohbet meclisinde Allah düşüncesiyle tanıştığını, bu mecliste Allah tarafından “Ben sizin rabbiniz değil miyim?” hitabının yapıldığını ve insan ruhlarının da “evet” diye cevap verdiklerini hatırlatır. İnsan *elest* aleminde Tanrı'ya verdiği sözden ötürü dünya âleminde imtihana tabi kılınmıştır: “Hareketimiz de, varlığımız da senin vergindir. Varlığımız umumiyetle senin icadındır” (Rûmî, 2020, cilt 1, beyit 605). Görülmektedir ki insan-ı kâmil için var olanlar dünyasında *elest* âleminde verilen söze uygun hareket etmek doğru olandır. *Elest* âleminde verilen söze göre insan en mutlu anını tecrübe etmiştir: “Mademki senin *elest* demenden sarhoşum, senin varlığında yok olmuşum, o yoklukta

varlığı bulmuşum; mademki aşk mührünü kırmışım, artık hüznülere kapılıp kalmadan gam mı yerim?" (Rûmî, 1992).

3. Hakikatin Hizmetinde Olan İnsan-ı Kâmilin Vasıfları

Mevlâna, insanın hayatı boyunca değişim ve gelişim içerisinde olduğunu dile getirir. Benliğin gelişimi olarak ifade ettiği bu durum, zaman mefhumu içerisinde gerçekleşir. İnsanın benlik olarak gelişimi ve Allah ile ilişkisi ancak aşk düzeyinde olduğunda ileri meretebeğe erişebilir. Bu aşkın tezahürü Tanrı'nın varlığında yok olmayı göze almayla gerçekleşebilir. İnsan, ruhunu bedensel arzu ve isteklerin tahakkümünden kurtardığı vakit Tanrı'nın bir parçası oluverir. Tanrı ile bir olma, ruhi yönden olumlu tekamül sonucunda mümkün olabilir. *Mesnevi*'de bu düşünce şöyle dile getirilir:

Biz bildik ki şu tenden ibaret değiliz. Beden olmaksızın da Tanrı ile yaşarız (Rûmî, 2020, cilt 5, beyit 3340).

Ey surette zerre olan, Zuhal yıldızını gör. Sen bir topal karıncasın, yürü, Süleyman'a bak.

Sen bu cisimden ibaret değilsin, gözden ibaretsin. Canı görsen cisimden vazgeçersin (Rûmî, 2020, cilt 6, beyit 810-811).

İnsan-ı kâmil hedefiyle düşünen kimsede olması gereken en önemli yönlerden birinin aşk olduğuna dikkat çeken Mevlâna, aşkı, Tanrısal aşk olarak anlar. Bu aşkı hisseden kişi Tanrı'nın varlığını içinde hisseden kişidir. Aşkın olduğu mekânda akıl saf dışı kalır. Bu anlamda düşünür aşkı ve aşıklığı şöyle tarif eder:

Aşğın hastalığı bütün hastalıklardan ayrıdır. Aşk, Tanrı sırlarının usturlâbıdır.

Aşıklık, ister o cihetten olsun, ister bu cihetten... âkıbet bizim için o tarafa kılavuzdur.

Aşkı şerh etmek ve anlatmak için ne söylersem söyleyeyim... asıl aşka gelince o sözlerden mahcup olurum.

Dilin tefsiri gerçi pek aydınlatıcıdır, fakat dile düşmeyen aşk daha aydındır.

Çünkü kalem, yazmada koşup durmaktadır, ama aşk bahsine gelince; çatlar, aciz kalır (Rûmî, 2020, cilt 1, beyit 110-114).

Kâmil insan olmanın yolcusu, hem seven hem sevilendir. Böyle bir insan Tanrı'nın mazharına nail olandır. Aşk ile derin bir motivasyon halinde olan kimseye Tanrı tarafından büyük bir sevgi beslenir: "Kimi aşık görürsen bil ki maşuktur. Çünkü o, aşık olmakla beraber maşuk tarafından sevildiği cihette maşuktur da." (Rûmî, 2020, cilt 1, beyit 1740).

Mevlâna'ya göre insanın özelliklerinden birisinin de özgürlüğü arayan bir varlık olmasıdır. Özgürlükte sorumluluk ve seçme önemlidir. Allah'ın bahsettiği ihtiyar sayesinde insan, seçme imkânına sahip olur. Diğer canlılarda olmayan bu nitelik sadece insanda vardır. İyiyi ve kötüyü birbirinden ayırıp tercih etme imkânı anlamına gelen seçme eylemi sayesinde, sorumluluk alma imkânı da doğar. Böyle bir imkân olmasaydı insan tercihlerinin sorumluluğunu Tanrı'ya yükleyebilirdi. *Mesnevi*'deki şu beyit bunu açıklar niteliktedir:

Bir hırsız, şahneye (gece bekçisi) dedi ki: Efendim, yaptığım iş Tanrı takdiri.

Şahne dedi ki: A iki gözümün nuru, benim yaptığım da Tanrı'nın hikmeti, Tanrı'nın takdiri! (Rûmî, 2020, cilt 5, beyit 3058-3059).

Mevlâna'ya göre insan-ı kâmilin sahip olması gereken niteliklerden birisi akıl nurudur. Aklın nurundan bahseden Mevlâna, çeşitli akıllar arasında önemli farklılıklar olduğunu

düşünür. En önemli akıl insan-ı kâmilin sahip olduğu Akl-ı Küllî'dir. İnsanı oluşturan özelliklerden biri olan akıl Allah tarafından bahşedilen bir ikramdır. Akıl düşünmeyi ve eylemeyi yöneten bir merkez gibidir. Akıl külli ve cüzi olarak ikiye ayrılır. Küllî akıl daha kapsamlı olup Tanrı, melek, peygamber ve insan-ı kâmil için geçerli olandır. Cüzi akıl ise normal bir kimse için geçerli olan akıldır: "Akl-ı Cüzî gâh üstündür, gâh baş aşığı, Akl-ı Küllî ise bütün hâdiselerden kurtulmuştur, emindir" (Rûmî, 2020, cilt 3, beyit 1145).

*Mesnevi'*deki ilk onsekiz beyitte dile getirilen ney metaforu insan-ı kâmilin sembolize eder. Buna göre *ney*, birlik kamışlığından kesilerek hakiki varlığından koparılmıştır. Dünyasal varlığı öteleyip hakiki varlığının özlemiyle yanıp tutuşmaktadır. Ondaki ses Allah iradesini temsil eder (Çetinkaya, 2019). Mevlâna, *Mesnevi'*de *ney* metaforundan hareketle Tanrı aşkından yanan kâmil insanın durumundan kendi ifadeleriyle şöyle bahseder:

Dinle, bu ney nasıl şikâyet ediyor, ayrılıkları nasıl anlatıyor:

Beni kamışlıktan kestiklerinden beri feryadından erkek, kadın... herkes ağlayıp inledi.

Ayrılıktan parça parça olmuş, kalb isterim ki, iştihak derdini açayım.

Aslında uzak düşen kişi, yine vuslat zamanını arar (Rûmî, 2020, cilt 1, beyit 1-4).

Mevlâna yukarıda da dile getirdiğı gibi ona göre *neyin* hâli, insanın kendisine yönelik olan hitabıdır. Düşünüğe göre *ney*, içi boş olan ve bir kimsenin nefesinin onda ses çıkardığı alettir. Bu anlamda insanın vücudu da *neye* benzer. Dolayısıyla insan-ı kâmil olmayı hedefleyen insanın, *ney* gibi boş olan bedeninden ortaya çıkan fiiller Hakk'ın tasarrufuyla olmaktadır. Mevlâna'nın "dinle!" (bişnov) hitabıyla *Mesnevi'*ye başlamış olması manidardır. Ona göre bu hitaba dikkat çekmek ilim ve irfanın insana dinlemeyle, kulak yoluyla hasil olacağına delalettir. İştihak aynı zamanda görmeye benzer bir durumdur. Zira düşünüğe göre Kur'an'da iştihak ve görmek aynı mânâda kullanılmıştır. Mevlâna *neyin* şikâyetini bir muzdaripliğın ifade edilışinden ziyade bir ayrılığın hikayesi olarak anlatma yoluna gitmektedir. Mevlâna ayrıca Allah'tan ayrılışın acısını yaşayan ve kalbi parça parça olan kimseyi bulmak istediğini ve bu sayede derdini ona açabileceğini, ancak böyle bir kimsenin kendi derdini anlayabileceğini savunur. Mütefekkiye göre bu dünya suretleri hakkın denizinin dalgalanmasında ortaya çıkan geçici köpükler gibidir. Kâmil insan bu köpüklerle uğraşmaz. Asl-ı Hakikiye'ye ulaşmak için çaba içerisinde olur. İnsan-ı kâmil bu dünyanın suretlerinden zevk alamaz. Oysa *insan-ı nakıs* denen, eksik düşünen insan bu geçici zevklerden bir fayda ummaya çalışır ki asıl zevkten ve mutluluktan mahrum kalır (Konuk, 2009 ve Gölpınarlı, 1972).

Mütefekkiye göre insan-ı kâmil iyi ve kötü insanlar arasında yaşarken emir bi'l-ma'rûf nehiy ani'l-münker ilkesi gereğince hakkın ne olduğunu en iyi bilen insan olarak etrafındaki cahil ve gafil insanları en uygun dille terbiyeye davet eder. İnsan-ı kâmil olmak isteyen insanın kendi batınını müşahede etmesi öyle kolay bir durum değildir. İnsan-ı kâmilin yaşadıklarını ve hissettiklerini ancak o cinsten biri anlayabilir. İnsan-ı kâmil derdinde olan insanın sırrı ve ruhu sözlerinden bağımsız değildir. Sözler bu anlamda ruhun bir yansımasıdır. Söz, sır ve ruh arasında uyumsuzluk yoktur. Can yani ruh bedenden, beden de ruhtan ayrı hareket etmez. Aralarında bir paralellik vardır. Mevlâna insan-ı kâmil olmak isteyen bir derdi olduğunu söyler. Bu dert de Aşk-ı İlahi'dir. Aşk-ı İlahi'yi ateş benzetmesi ile anlatmaya çalışan mütefekkir, kendi aslından uzak kalan kimsenin ilk birlik zamanındaki hâlini istediğini belirtir. Bu ilk birlik hâli yani kendi aslına aşık kimse bu aşk için çabalayıp durur. Bu aşktan mahrum olan kişinin ise bu durumu anlayamayacağını, kendi mefhum benliğinden yok olacağını belirtir (Konuk,

2009 ve Gölpınarlı, 1972). Buradan anlıyoruz ki derdi olanın derdini ancak dertli olan bilir. Mevlâna bu düşüncelerini Mesnevi'sinde şöyle özetler:

Ben her cemiyette ağladım, inledim. Fena hallilerle de eş oldum, iyi hallilerle de. Herkes kendi zannınca benim dostum oldu ama kimse içimdeki sırları araştırmadı. Benim esrarım feryadımdan uzak değildir, ancak (her) gözde, kulakta o nur yok. Ten candan, can da tenden gizli kapaklı değildir, lâkin canı görmek için kimseye izin yok.

Bu neyin sesi ateştir, hava değil; kimde bu ateş yoksa yok olsun! (Rûmî, 2020, cilt 1, beyit 5-9).

Mevlâna neyin sesinin ateş, yani aşk ateşi olduğunu söyler. Aşk ateşinin kaynaşını da şaraba benzetererek kendini hissettirdiğini ifade eder. Ney gibi hareket eden insan-ı kâmil her bir şeyden ve onların sevgisinden soğuyarak, kendi aslına zarar veren her türlü nefsi ve ruhi istek ve arzularını yırttığını dile getirir. Ney yani insan-ı kâmil mutsuzluk için bir zehir, nefsinin zehirlemiş için de bir panzehirdir. İnsan-ı kâmil hak yolundan haber verir ve zoru göğüsler. Hak yolundan mahrum olan ve insan-ı kâmil dinlemeyen akıl eksiktir. Ancak insan-ı kâmil dinleyen onun yolundan gider. Sözünlü şekilde nihayetlendirilmesine dikkat çeken Mevlâna, ham kimsenin kâmil kimsenin halinden anlayamayacağını belirtir (Konuk, 2019 ve Gölpınarlı, 1972) ve sözlerini şöyle devam ettirir:

Aşk ateşidir ki neyin içine düşmüştür, aşk coşkunluğudur ki şarabın içine düşmüştür.

Ney, dosttan ayrılan kişinin arkadaşı, haldaşdır. Onun perdeleri, perdelerimizi yırttı.

Ney gibi hem bir zehir, hem bir tiryak, ney gibi hem bir hemdem, hem bir müstak kim gördü?

Ney, kanla dolu olan yoldan bahsetmekte, Mecnun aşkının kissalarını söylemektedir.

Bu aklın mahremi akılsızdan başkası değildir, dile de kulaktan başka müşteri yoktur.

Bizim gamımızdan günler, vakitsiz bir hale geldi; günler yanlışlarla yoldaş oldu. Günler geçtiyse, geçip gitsin; korkumuz yok. Ey temizlikte naziri olmayan, hemen sen kal!

Balıktan başka her şey suya kandı, rızkı olmayana da günler uzadı.

Ham, pişkinin halinden anlamaz, öyle ise söz kısa kesilmelidir vesselâm (Rûmî, 2020, cilt 1, beyit 10-18).

Aşık olan, nefsinin arzularından ve putlardan arındırır. Dünya zevk ve sefasından uzak durur. Rabb'i ile doğru bir ilişki içerisinde olur. Dünya ile ilişkisi barış içerisinde olur. Mevlâna *Mesnevi'*de bu hususu şöyle dile getirir:

Put, bir testide gizli kara sudur. Nefsi, muhakkak olarak o kara suya pınar bil.

O, yontulmuş put, kara sel gibidir. Put yapan nefis, anayolda bir pınardır.

Bir taş parçası yüz testiyi kırar ama pınar suyu durmadan kaynar.

Put kırmak kolay, gayet kolaydır. Fakat nefsi kolay görmek cahilliktir.

Ey oğul, nefsin misal ve sûretini istersen yedi kapılı cehennem kisasını oku! (Rûmî, 2020, cilt 5, beyit 775-779).

İnsanın anlamını hafife indiren nefis mücadelesini ölümle anlatmaya çalışan mütefekkirimiz, iradi bir nefis terbiyesinden bahseder. Kâmil insan gayesinde olan, ölmeden önce ölmeyi bilen kişidir. Nefsinin ve sonsuz isteklerini ayaklarının altına alır. Mevlâna'da nefis ile mücadele, hakkaniyetli yaşamının temel anahtarıdır. İnsan için kemâle ermek, doğru

inanmak, salih ameller işlemek ve bu dünyadaki sorumluluğunu hakkıyla yerine getirmekle olur. İnsan kendisini bilmesi sonucu Allah'ı bilir ve O'nun karşısında yetersizliğini kabul eder. Kendi kusurlarını telafi etme yolunda çaba sarfeder. Fıtratına uygun hareket eder.

*Mesnevi'*nin mütercimi Veled Çelebi İzbudak, insan-ı kâmil anlatırken onu okumayı çok seven, hoşgörülü, fakirlere yardım eden, tüm canlılara karşı merhametli, bütün insanları kucaklayan, zalimleri kınayan, güçsüzleri koruyan kimse olarak tanımlar. İnsan-ı kâmil, ahlaki gelişimini en üst düzeye taşımış, nefsini alt etmiş ve mutluluğu sürekli tecrübe eden kimsedir. Mevlâna, kâmil insanın ancak akıl ve aşk sayesinde yetkinleşerek benliğini Tanrı ile bütünleştirebildiğini öne sürer. Ancak O, düşünmeye hükmeden akıldansa, gönle hükmeden aşkı evla görür. *Mesnevi'*de bu hususu şöyle ifade eder:

Böylece herkes bakışı ve görüşü miktarınca gaybı da görür, geleceği de... hayrı da görür şerri de.

Gözün önünde ardında bir hail kalmadı mı bütün dünya dümdüz olur, göz, gayp levhini bile okur.

Gözünü ardına çevirdi mi varlığın başladığı zamandan itibaren bütün macera ve âlemin yaradılışı gözüne görünür!

Yer meleklerinin ululuk ıssı Tanrı ile babamızın halife olması hususunda bahse giriştiklerini duyar görür.

Ön tarafa baktı mı mahşere kadar ne olacaksa onların da hepsi gözünün önünde canlanır.

Şu halde arkaya bakınca aslın aslına kadar... önüne bakınca kıyamete kadar her şey gözüne apaçık görünür.

Herkes gönlünün aydınlığı ve cilâsı nispetinde gaybı görür (Rûmî, 2020, cilt 5, beyit 2903-2909).

Mevlâna'ya göre gündelik zevkler, insanı mutlu edemez. İnsan daha kalıcı zevklerin peşinden koşmalıdır. Bunun yolu da Allah'ın istediği gibi yaşamaktan geçer. Kâmil insan bunu hedef edinmelidir. Mevlâna düşüncesinde ideal insanın ortaya çıkması için bir yöntem ve yol anlatılır. *İnsan ne yaparsa Allah'a daha yakın olabilir?* sorusunun cevabı ayrıntılı olarak anlatılmaya çalışılır. Bu durum *Mesnevi'*de şöyle dile getirilir:

Öldürücü zehirin görünüşü baldır, süttür. Kendine gel de haberdar bir pirin sohbeti olmadıkça yürüme.

Heva ve heves lezzetlerinin hepsi hiledir, riyadır. Her lezzet , etrafı karanlıklarla çevrilmiş şimşek ışığına benzer.

Derhal gelip geçen şimşek nuru, yalan ve geçici bir şeydir. Çevresinde karanlıklar var, yolunsa uzaktır senin (Rûmî, 2020, cilt 6, beyit 4093-4095).

İnsan-ı kâmil olma çabası, tüm yönüyle Tanrı ile bir olmanın yollarını aramayı gerektirir. Hâl ve hareketlerinde ya da tüm yaşamında Kur'an-ı Kerim'de de anlatıldığı üzere Tanrı'nın boyasıyla boyanmayı gerektirir:

Öksüzün rengini dışından, insanın rengini, sarı, kırmızı... her neyse içinden ara!

İyi renkler, temizlik küpünden hasıl olur. Çirkinlerin rengiyse, kirli kara sudan meydana gelir.

O lâtif rengin adı "Sıbgatullah-Tanrı boyası" dır. Bu kirli rengin kokusu ise... Tanrı lânetidir (Rûmî, 2020, cilt 1, beyit 764-766).

İnsan-ı kâmil olma yolunda olanın önemli özelliğinden biri de derin bir *edep* üzerine olmasıdır. “Tanrı’dan edebe muvaffak olmayı dileyelim. Edebi olmayan kimse Tanrı’nın lûtfundan mahrumdur. Edebi olmayan yalnız kendine kötülük etmiş olmaz. Belki bütün dünyayı ateşe vermiş olur” (Rûmî, 2020, cilt 1, beyit 79-80).

Mevlâna’ya göre doğruluk, insan-ı kâmilin vazgeçilmezidir. “Doğruluk kendi varlığından tamamen çıkıp arınarak, arzularını terk etmendir” (Rûmî, 2020, cilt 1, beyit 2704). Beyitte de belirtildiği üzere, insanın doğruluk için kendi varlığını tamamen terketmesi gerekir Arzulardan sıyrılan insan, doğruluğu kendine amaç edinen insandır. İnsan-ı kâmil hedefinde olan kimse kanaat sahibi olup onun basiret gözleri açıktır. “Peygamber (sav), kanaate hazine demıştır. Gizli hazineyi herkes, elde edebilir mi?” (Rûmî, 2020, cilt 5, beyit 2395). İnsan-ı kâmil, kibirden ve gururdan uzak durur. Bunu yapamamanın insanın değerini düşürdüğünü iddia eden mütefekkirimiz, *Mesnevi*’de şöyle ifade eder:

“Çünkü varlık, insanı adamakıllı sarhoş eder, aklını başından alır, utancını gönlünden.

Varlık sarhoşluğu, önce gelenlerden nice yüz binlerce taifeyi bu geçitte yere yıktı.

Azazil de neden Adem benden üstün olsun ki deyip İblis kesildi.

Ben hem hocayım hem hoca oğlu. Yüz binlerce hünere kabiliyetim var, her şeyi yapabilirim.

Hüner ve ma’rifette kimseden aşağı değilim ki hizmet etmek üzere düşmanın önünde ayaküstü durayım.

Ben ateşten doğdum, o balçıktan. Ateşe karşı balçığın ne değeri vardır ki?

Ben âlemin en ulusu, zamanın övünülecek kişisiyken o vakit o neredeydi? dedi” (Rûmî, 2020, cilt 5, beyit 1920-1926).

Mevlâna’ya göre sabır, insan-ı kâmil amacında olan kişinin hayatı boyunca kendisinde taşıması gereken bir niteliktir. Seyr-i süluk sürecinde zorluklara sürekli direnmeyi ifade eden sabır, insanı güçlü tutan bir unsurdur. “Sabır, iman nedeniyle baş tacı olur. Bundan dolayıdır ki sabrı olmayanın imanı da yoktur” (Rûmî, 2020, cilt 2, beyit 600). Bu anlamda sabır, imanın önemli bir kriteridir. Sabırla birlikte şükürün önemine de inanan Mevlâna, şükürsüz bir insanın nankör olabileceğini, hayatında mutluluğu yakalayamayacağını dile getirir:

Nimete şükretmek, nimetten daha hoştur. Şükreden kişi, hiç şükretmeyi bırakır da nimet sevdasına düşer mi?

Şükür, nimetin canıdır, nimetse deriye benzer. Çünkü seni sevgiliye kadar ulaştıran şükürdür.

Nimet, insana gaflet verir, şükürse uyandırır. Padişahın şükür tuzağıyla nimet avlamaya gör!

Şükür nimeti, gözünü doyurur, seni bey yapar. Bu suretle de yoksullara yüzlerce nimet bağışlarsın.

Tanrı yemeğinden ye, doy da senden oburluk, tamah ve şuna buna ihtiyacını arz etme illeti geçsin (Rûmî, 2020, cilt 3, beyit 2895-2899).

Kâmil insan olma gayesinde olan salikte olmaması gereken özelliklerden biri de hasettir. Kıskançlık ve haset insanı negativize eden duygulardır. İnsan ilişkilerini kötüye götüren özelliklerdir. Haset fitnenin baş nedenlerinden biridir:

Halk geçici mal ve beden uğruna hasetten yanıp duruyor.

Padiřahlara baksana. Haset yüzünden ordular kurup akrabalarını öldürüyorlar. Pislikle dolu düzenbaz açıklar, birbirlerinin kanına, canına kastediyorlar.

Vise ve Ramin'in, Husrev ve şirin'in hikâyelerini oku, o ahmakların haset yüzünden neler yaptıklarına bak (Rûmî, 2020, cilt 6, beyit 1201-1203).

Kâmil insan olma gayesinde olan, dünya malı ve hazlarıyla hırslanmaz. Çünkü hırs sahibi yoksundur. Hırs sahibi gibi olmamayı tavsiye eden Mevlâna, hırsın insanı hedefinden şaşırtacağına bilgisini verir: "Ey oğul, her hırs sahibi mahrumdur. Harîsler gibi öyle koşma, aheste aheste yürü" (Rûmî, 2020, cilt 3, beyit 595). Kâmil insan öfkesine hâkim olandır. Öfkenin insanı esir alması durumunda o insan Allah'ın rahmetinden de mahrum olur. Mevlâna *Mesnevi*'de Hz. İsa'dan haber vererek bu hususu şöyle dile getirir:

Akıllı birisi, Hz. İsa'ya: 'Dünyada katlanılması her şeyden daha çetin, daha güç olan şey nedir?' diye sordu.

Hz. İsa buyurdu ki: 'Ey can, en güç şey, Allah'ın gazabıdır. Çünkü o gazaptan cehennem bile su gibi titrer, durur!'

Adam 'Peki, Allah'ın gazabından nasıl eman bulunur?' deyince İsa şöyle cevap verdi: 'Kızdığın zaman öfkeni teskin ederek!'

Kötü kişi, kızgınlık madenidir. Onun çirkin öfkesi, canavarları bile geride bırakır.

O hünersiz kişi, bu huyundan vazgeçmedikçe, Allah'ın rahmetinden nasıl ümitli olur? (Rûmî, 2020, cilt 3, beyit 113-117).

Görülmektedir ki Mevlâna açısından kâmil insan olmanın yolu sorumluluk almak, salih bir amel işlemek, Allah'a iyi kul olmaktan geçer. Emeksiz, sorumsuz bir şekilde yaşamakla insan-ı kâmil vasfına erişmek mümkün değildir. Varlığın hakikati ancak insan-ı kâmile kendini açar. Hakikatin şuuruna varmış insan toplumda kendini hissettirir. Topluma önderlik eder. Toplumun meselelerine çözümler üretir. Dünyadaki her bir varolan, kâmil insan için değerlidir.

Sonuç

Varolanlar arsında varlığın ve hakikatin anlaşılmasını kendine bir problem olarak telakki eden tek varolan olarak insan öne çıkmaktadır. Olgunlaşması, kemâle ermesi, olayları, olguları ve yaşamı bir değer çerçevesinde algılaması, hayatını ona göre dizayn etmesi insanın değerini yükselten bir faktördür. Düşünce tarihine baktığımızda insanın Tanrı ile olan bağıntı ontolojik anlamda ele alan birçok düşünür vardır. Bunlardan bazılarına örnek verecek olursak İbnü'l Arabi insan-ı kâmil, Nietzsche üst insan, Heidegger ise *dasein* tiplmelerini öne çıkarır. Düşünce dünyasında bu insan tiplolojilerinin Tanrı ile olan bağıntı en iyi şekilde kuran karakterler olduğu dile getirilmektedir. Olgunluk açısından insanın gelebildiği en son noktayı ifade eden bu tiplolojilerin, insanlara ve dünyaya karşı olması gereken sorumlulukları en iyi şekilde idrak eden insan tiplmeleri olduğu kabul edilir.

İnsan karakterleri konusunda düşünceler ortaya koyan düşünürlerden birisi de Mevlâna'dır. O, idrak eden canlı varlık içerisinde *melek* ve *hayvan* yanında *insana* ayrı bir başlık açar. Mütefekkir insanın melek ve hayvan özellikleri taşıdığını ancak onun meleki yönünün daha ağır bastığını savunur. Mevlâna'ya göre insan, ilahi bir kısım niteliklerin kendisinde zuhur ettiği bir varolandır. İnsan Tanrı'nın bu alemdeki halifesi olarak kabul edilmiştir. Tanrı'nın halifesi olmayı hak etmek varlıkla yani Tanrı ile ilişkide mükemmel seviyeyi yakalamakla olur.

Bu seviyeyi yakalayanlar arasında ilk olarak peygamberler vardır. Peygamberler arasında en başta Hz. Muhammed olduğunu belirten Mevlâna, bu anlamda Tanrı'da yok olarak onun varlığında varlık bulmayı arzulayan varolanın ancak insan olduğunu söyler.

Araştırmamızda insan-ı kâmil kavramının başta İbnü'l Arabi olmak üzere tasavvuf düşüncesinin genelinde kullanılmasıyla beraber, Mevlâna'nın eserlerinde bu kavrama doğrudan rastlanılmaması ilginçtir. Ancak Mevlâna'nın eserlerinde bu kavrama işaret eden kavramlar kullanıldığı görülmüştür. Kanaatimiz odur ki onun düşüncesinde önce de belirttiğimiz üzere insan-ı kâmil olmak Tanrı'nın istediği gibi bir yaşam sürecinin sonucunda gerçekleşebilecek bir durumdur. Çünkü mütefekkirimiz, dünyada dünyasal kalarak insan-ı kâmil mertebesine kavuşmanın mümkün olamayacağını dile getirmektedir. Mevlâna kâmil sıfatını insan ismiyle kullanmak yerine başka isimlerle beraber kullanmayı tercih etmektedir. Buna örnek verecek olursak; *kamil sufi*, *kamil şeyh*, *kamil er*, *ticartte kamil*, *hüner ve marifette kamil*, *kamil bir akıl* ve benzeri tamlamaları sıralayabiliriz. Bu özelliklerde derinleşen her bir kişinin Tanrı'nın varlığında yok olmayı tecrübe ederek insan-ı kâmil olma hedefine ulaşabileceğini ifade eder.

Hülasa insan-ı kâmil Tanrı'nın tecellilerine mazhar olan bir kişilik tipi olarak aşk ve sevgiyi ön planda tutan karakterdir. Kâmil insan, sevmeyi ve sevilmeyi önemseyen, topluma önderlik eden, hakkın savunucusu olan, adaletten ayrılmayan, her düşünme ve eylemde Tanrısal müdahaleyi ön planda tutan kişidir. Nefis mücadelesi, isteklerin terbiye edilmesi, onun için dünyasal bir tutum tarzıdır. İnsan-ı kâmilde sabır, şükür, riyazat temel özellikler olarak göze çarpar. Dünya hayatı ona göre sadece bir imtihan alanıdır ve dünya hiçbir şekilde bağlanılmaması, hırslanılmaması gereken bir mefhum olmalıdır.

İnsan-ı kâmil olabilme üzerine fikirler serdeden Mevlâna, bu konuyla ilgili olarak insanın yokluktan varlığa geldiğini, varlıktan tekrar yokluğa doğru yol alarak nihai anlamda gerçek varlık olan Tanrı'nın varlığında tekrar bir varlığa ve anlama kavuşacağını dile getirir. Mütefekkire göre kemâle ermek, insan-ı kâmil olmak dünyada başlayan ve Tanrı'nın varlığında yok olmakla sonuçlanan bir süreci kapsar. Aynı zamanda o kemâliyet, Tanrı ile olan bağı en üst seviyede geliştirmek, Tanrı'ya dayalı düşünmek, Tanrı'nın istediği gibi eylemek suretiyle gerçekleşebilir. Mevlâna'ya göre kâmil insan olma hedefindeki kimse, Tanrı'nın emir ve nehiyleriyle hareket ettiğinde olgunluğunu bir üst seviyeye çıkarır. Tekrar vurgulamak gerekirse Mevlâna düşüncesinde insan-ı kâmil, Tanrı'nın peygamberleridir. Bunların başında örnek gösterilen insan-ı kâmil ise öncelikle Hz. Muhammed'dir. Hz. Muhammed Tanrı'nın vekili olarak Nuri Muhammedi vasfını kazanan kişidir. Nitekim kâmil olmanın tüm özellikleri onda birleşmiştir.

Mevlâna, *Mesnevi*'deki ilk onsekiz beyitte ney metaforu üzerinden insan-ı kâmil anlatmaya çalışmaktadır. İnsanın asıl yurdu olan ve varlığının hakikatı olan, Tanrı'dan ayrılığı hatırlatan ney metaforu insan-ı kâmil karakterini anlatmaktadır. Mevlâna'ya göre suret aleminden önce yokluk aleminde yani *elest* aleminde Tanrı'nın "Ben sizin rabbiniz değil miyim?" hitabıyla karşı karşıya kalan insanın buna "Evet" cevabı verdiğini hatırlatır. Dolayısıyla O, insanın yapı ve fitrat olarak doğru ve hakikate daha yatkın bir varlık olduğunu söyler. İnsan *elest* aleminde verdiği sözün gereği olarak suret aleminde Allah'la arasını ne kadar doğru bir düzleme getirirse, o kadar hakikatin bekçisi olmuş olur. Suret alemi bu

anlamda insanın imtihan alemidir. İnsan-ı kâmil de bu suret alemi ni geçici olarak kabul etmeli ve tekrar esas alem olan yokluk aleminde birleşmenin gayesi içerisinde olmalıdır.

Genel olarak insan-ı kâmil algısını ele aldığımız bu çalışmada Mevlâna'nın bakış açısının ne olduğu hususunda değerlendirmelerde bulunmuş olduk. Gördük ki Mevlâna'ya göre suret aleminde insan-ı kâmil olma seviyesine erişmek meşakkatli bir çabayı gerektirir. Mevlâna'ya göre insan-ı kâmil olmaya erişmek, suret aleminin bütün gölgelerinden arınmak şartıyla ve sadece Tanrı'da yok olmak koşuluyla mümkün hale gelebilir. Ona göre suret aleminde insan-ı kâmil olma gayesinde olan bir insan imtihan sırrı mucibince kendisini ve diğer varolanları hakkın ve hakikatin terazisinden geçirir. Zira kendisini kâmil insan sanan bir kimse, Tanrı'nın yolunda yolculuk edemeyecektir. Mevlâna benliğinde ve ruhunda kendini kâmil sanan bir insanın beter bir halde olacağını savunur.

İnsan-ı kâmil gayesindeki kişinin Allah'la olan ilişkisini ayrıntılarıyla izah eden Mevlâna, bu ilişkinin geliştirilmesi ile o insanın anlam arayışının önemli hale geldiğini, bu ilişki sayesinde hayatın ve varolanların anlam kazanmasının daha mümkün hale geleceğini haber verir. İnsan-ı kâmil amacında olan kimse, varlık sorununu kendine dert edinen tek varolan olarak nereden geldiğini, nerede olduğunu ve nereye gideceğini idrak edebilecek tek muhataptır. Mevlâna bunun için imtihan dünyası olan bu dünyada bu sorulara cevap aralamanın ve gerekli sorumlulukları yerine getirmenin önem ve değerinden bahseder.

Mevlâna insan-ı kâmilin özelliklerinden bahsederken onun Tanrı ve varolan ile olan münasebetlerinin ne şekilde olması gerektiği hususuna da önemli başlıklar açar. Ona göre insan-ı kâmil Allah'la bir aşk içerisinde ilişkisini devam ettirir. Bu aşk ilahi bir aşktır. Bu aşk ile hareket eden kişi Akl-ı Küllî ile işlerini devam ettirdiğinde onun Allah'la münasebeti hep olumlu anlamda olur. Zira ona göre cüz'î akıl hep eksiktir. Kâmil insan gayesinde olan, sevmeyi ve sevilmeyi kendine yakıştırandır. Bu anlamda bu alemde olan her bir şey onun umrunda dır. Merhamet, sorumluluk duygusu, yardımlaşma, iyi ve kötüyü ayırt edip ona göre hareket etme onun önemli meziyetleri arasındadır. O, suret alemindeki istek, arzu ve zevklerden uzak kalandır. Ona göre nefis mücadelesi hatırdan hiç çıkarılmaması gereken bir durumdur. Onun için varolanların ve hayatın anlamının tesis edilmesi için önemli bir faktör edeptir. Zira Mevlâna'ya göre edepten yoksun bir insanın bu dünyada hakikatin peşinde olması ve varlığın yolunda bulunması zor bir durumdur.

Mevlâna ayrıca insanın Tanrı'da yok olmak için bulunduğu seyr-i süluk sürecinde sabır ve şükürün önemli yapı taşları olduğunu söyler. Zira ona göre sabır sürekli bir mücadeleyi, çalışmayı, sorumluluğu yerine getirmeyi gerektirir. Şükür ise sahip olunan şeylere karşı teşekkür edip değerini bilme ile alakalıdır. Bunu bilmeyenin herşeye karşı bir saldırı içerisinde olacağını düşünen Mevlâna, insan-ı kâmilin kendisinde eksik etmeyeceği en önemli faktörlerin başında şükürün ve sabrın geldiğini söylemektedir. İnsan-ı kâmil hedefinde olan kişi, vahiy ile düşünen ve ona göre hareket edendir. Yaşamını Tanrı'nın emir ve yasakları çerçevesinde inşa eder. İradi bir ölümü göze alarak yani nefsin istek ve taleplerini bir tarafa bırakarak Allah'ın ve peygamberin istekleri doğrultusunda yaşamayı gaye edinir.

İntihal / Plagiarism: Bu makale intihal programında taranmış ve en az iki hakem incelemesinden geçmiştir. / *This article has been scanned via a plagiarism software and reviewed by at least two referees.*

Değerlendirme / Review: Çift taraflı kör hakemlik, dış bağımsız / *Double-blind peer-reviewed, external independent.*

Etik Beyan / Ethical Declaration: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde etik ilkelere uyulmuştur. / *Ethical principles were followed during the preparation of this study.*

Etik Bildirim / Complaints: info@konyadergisi.net

Beznerlik Taraması / Similarity Check: iThenticate

Çıkar Çatışması / Conflict of Interest: Çıkar çatışması beyan edilmemiştir. / *The author declares that there is no conflict of interest.*

Finansman / Grant Support: Herhangi bir fon, hibe veya başka bir destek alınmamıştır. / *No funds, grants or other support was received.*

Kaynaklar / References

- Akot, B. (2013). Değerler Eğitimi Açısından İnsan-ı Kâmil Düşüncesi ve Günümüzde Karşılaşılan Zorluklar. *İslami Araştırmalar Dergisi*, 24(1), 56-70.
- Aydın, M. S. (2000). İnsân-ı Kâmil. *Diyanet İslam Ansiklopedisi* (22. Cilt ss. 330-331). TDV Yayınları.
- Bardakçı, M. N. (2008). Mevlana'ya Göre İnsanın Mahiyeti ve Kâmil İnsan Olma. *Erdem*, (50), 1-14.
- Çetinkaya, Y. (2019). Mevlevî Düşüncesinde Ney ve İnsân-ı Kâmil Sembolizmi. *Rast Musicology Journal*, 7(1), 1979-1992. <https://doi.org/10.12975/pp1979-1992>.
- Demirci, M. (1983). Nur-i Muhammedi. *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1, 239-258.
- Düzen, İ. (1991). *Aziz Neseî'ye Göre Allah, Kainat ve İnsan*. Ankara Üniversitesi Basımevi.
- Gölpınarlı, A. (1972). *Mesnevi Tercemesi ve Şerhi*. İnkılap Kitabevi.
- İbnü'l Arabî. (2006). *Fütûhat-ı Mekkiye*. (E. Demirli, Çev.). Litera Yayıncılık.
- Jamilah, K. (1995). İkbâl'in İnsan-ı Kamili. (C. Türer, Çev.). *Kitap Dergisi*, 10(72), 57-60.
- Kartal, A. (2003). *Abdülkerim Cili Hayatı, Eserleri, Tasavvuf Felsefesi*. İnsan Yayınları.
- Kaya, R. (2021). Kur'an-ı Kerim'de İnsân-ı Kâmil. *Kocatepe İslami İlimler Dergisi*, 4(2), 410-434. <https://doi.org/10.52637/kiid.1002319>.
- Konuk, A. A. (2009). *Mesnevî-i Şerîf Şerhi*. Kitabevi Yayınları.
- Kutluer, İ. (2000). İnsan. *Diyanet İslam Ansiklopedisi* (22. Cilt s. 320). TDV Yayınları.
- Mevlana Celaleddin Rumi. (1992). *Divan-ı Kebir* (7 Cilt) (A. Gölpınarlı, Çev.). Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Mevlana Celaleddin Rumi. (2020). *Mesnevi* (6 Cilt) (V. Ç. İzbudak, Çev.). Konya Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları.
- Mutahhari, M. (1999). *İnsan-ı Kâmil* (İ. Bendiderya, Çev.). Kevser Yayınları.
- Yılmaz, H. K. (2013). *Ana Hatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar* (20. Baskı). Ensar Yayınları.
- Yüce, A. (2005). Tasavvufta İnsan-ı Kâmil ve Mevlâna. *Tasavvuf Dergisi*, 14, 63-75.